

JÓZEF ZAJDA

MAJĄTEK PRZEMYSŁOWY POLSKI A RACHUNEK EKONOMICZNY

Dokonana w ciągu pełnych 22 lat (1946—1967) przebudowa struktury gospodarczej Polski została przeprowadzona za pomocą nakładów inwestycyjnych, pokrywanych akumulacją produkcyjną, stanowiącą poważny odsetek dochodu narodowego i umożliwiających przez to wysoką stopę wzrostu gospodarczego. Nakłady te doprowadziły do stworzenia majątku narodowego, stanowiącego podstawę aparatu produkcyjnego, umożliwiającego znaczne podniesienie stopy życiowej naszego społeczeństwa w przyszłych latach, pod warunkiem, że aparat ten będzie racjonalnie wykorzystany. Nakłady inwestycyjne dokonane w zakresie całej gospodarki narodowej — w latach 1946—1966 — wyniosły prawie 1600 mld zł w cenach porównywalnych (1961 r.), to jest prawie 3,5-krotną równowartość dochodu narodowego brutto w 1961 r., z czego przypada na inwestycje przemysłowe brutto około 632 mld zł, tzn. 40% całości nakładów, i co stanowi równowartość dochodu narodowego brutto wytworzonego w 1966 r.¹

Rozmiary majątku narodowego wytworzonego za pomocą wieloletniej planowej działalności inwestycyjnej sprawiają, że o dalszym rozwoju gospodarczym Polski decydować będzie nie tylko nowy ciągły przyrost mocy produkcyjnych, ale także — w znacznym i to bardzo poważnym stopniu — prawidłowe wykorzystanie funkcjonującego już w systemie gospodarczym majątku narodowego, racjonalne gospodarowanie tym majątkiem i jego modernizacja. To ostatnie w szczególności dotyczy majątku przemysłowego. Prawidłowe gospodarowanie wytworzonym majątkiem narodowym stanowi intensywny czynnik bezinwestycyjnego wzrostu wydajności pracy, a więc decydujący czynnik wysokiej stopy wzrostu gospodarczego, oraz wywierać będzie doniosły wpływ na

¹ W przeliczeniu na dolary bieżące stanowi to odpowiednio równowartość 30 mld dolarów na całość nakładów inwestycyjnych (inwestycje rozwojowe i odtworzeniowe) a 12 mld dolarów na nakłady przemysłowe brutto. Dla przeliczenia złotych inwestycyjnych na miernik dolarowy przyjęto relację dolara eksportowego za 1962 r. (wartość eksportu w złotych dewizowych — 6584 mld, w cenach bieżących krajowych 86343,5 mld, stąd 1 dolar eksportowy = okrągło 50 zł). *Bilans przepływów między gałęziowych w gospodarce narodowej Polski 1962*, Warszawa 1966, s. 46; *Rocznik Statystyczny 1967*, s. 366.

stopień konkurencyjności naszego eksportu zarówno na rynkach kapitalistycznych, jak i w obrębie krajów demokracji ludowej.

W świetle uwag powyższych szczególnej wagi nabiera problematyka ewidencji majątku trwałego i jego okresowe oszacowania, stanowiąc jeden z warunków sprawnego funkcjonowania mechanizmu planowania gospodarczego. Podstawowym warunkiem w tym zakresie jest prawidłowa i systematyczna wycena produktu globalnego i dochodu narodowego. Spełnienie tego warunku stanowi dorobek ubiegłych lat naszego systemu sterowania gospodarką narodową. Drugim jednakowoż warunkiem jest ewidencja i statystyka wartościowego ujęcia mocy produkcyjnych, a więc majątku narodowego. Relacje dochodu i majątku narodowego decydują o rachunku ekonomicznym w skali całej gospodarki narodowej oraz w przekroju działowym i branżowym procesów produkcyjnych.

Statystyczne ujmowanie wartości majątku narodowego i jego struktury powoduje wiele trudności. W państwach kapitalistycznych dokonywane są te ujęcia w sposób szacunkowy². Gospodarka socjalistyczna zdobyła się na powszechną jednorazową inwentaryzację majątku trwałego, co umożliwiło jego cenę wartościową na określoną datę wyjściową i co umożliwiła okresowe uzupełnianie oceny majątku i doskonalenie mierników jego wykorzystania. Ma to doniosłe znaczenie dla oceny postępu technicznego i dla ustalania kierunków inwestowania.

Oszacowanie majątku narodowego zostało przeprowadzone w Polsce według stanu na dzień 1 I 1961 r. na podstawie cen obowiązujących w dniu 1 VII 1960 r. Odtąd następuje coroczne ustalanie nowej wartości tego majątku. Następnym z kolei wyrazem poważnego osiągnięcia w zakresie oceny majątku trwałego Polski jest Rocznik Statystyczny Inwestycji i Środków Trwałych 1946—1966. Z rocznika tego zaczerpnięte są źródłowe dane statystyczne dla tablic analitycznych tu zamieszczonych.

W niniejszym opracowaniu podjęto próbę oceny rozmieszczenia przestrzennego, poziomu technicznego uzbrojenia pracy w przemyśle oraz zastosowania mierników ekonomicznych charakteryzujących wykorzystanie majątku przemysłowego w zakresie środków trwałych za lata 1961—1966 (dochodowość, produktywność i rentowność). Majątek ten wynosi 39,4% ogółu środków trwałych brutto w 1961 r. i 42,9% na koniec 1966 r.

² Przykładowo: metoda ciągłego inwentarza majątku trwałego stosowana w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Niemieckiej Republice Federalnej (B. Ciepielewska, *Statystyka trwałych środków produkcji*, Warszawa 1962, s. 86). Kongres Stanów Zjednoczonych podjął w 1965 r. inicjatywę w zakresie mierzenia majątku narodowego (por. *Measuring the Nation's Material Wealth. A report of the subcommittee on economic statistics of the Joint Economic Committee*, Congress of the U.S., U.S. Government Printing Office, Washington 1965).

I. PRZESTRZENNE ROZMIESZCZENIE MAJĄTKU PRZEMYSŁOWEGO

Próbie oceny rozmieszczenia majątku trwałego przemysłu podjęto w trzech przekrojach przestrzennych. Jako pierwszy przekrój przyjęto względną koncentrację majątku przemysłowego w zakresie sześciu obszarów z wiodącym ogniwem zespołu wielkomiejskiego oraz pozostałych 11 województw (tabela 1). Jako przekrój uzupełniający przyjęto zestawienie względnej koncentracji majątku przemysłowego wydzielonych miast wojewódzkich i pozostałych 17 obszarów wojewódzkich (tabela 2). Jako trzeci przekrój przyjęto względne zagospodarowanie majątkiem przemysłowym w odniesieniu do siedmiu makroregionów gospodarczych (tabela 3).

Metoda analizy rozmieszczenia majątku przemysłowego oparta jest na czterech wielkościach względnych, dla których przyjęto nazwę współczynników względnej koncentracji majątku trwałego. Trzy z tych współczynników mają wspólny miernik wiodący, a mianowicie procentowy udział majątku przemysłowego przyjętego jako 100 przy trzech różnych podstawach odniesienia, przyjętych również jako 100, a w szczególności: procentowy udział obszaru, procentowy udział ludności i procentowy udział zatrudnienia przemysłowego. Czwarty natomiast współczynnik, określający ogólną syntetyczną miarę względnej koncentracji majątku przemysłowego, jest średnią geometryczną dwóch (tabela 1 i 2) albo trzech współczynników indywidualnych (tabela 3). Współczynniki względnej koncentracji majątku przemysłowego są określone w sposób podany poniżej.

$$\begin{aligned}
 W_1 &= \text{Współczynnik względnej koncentracji w stosunku do obszaru} = \frac{\text{Procentowy udział majątku}}{\text{Procentowy udział obszaru}} \\
 W_2 &= \text{Współczynnik względnej koncentracji w stosunku do ludności} = \frac{\text{Procentowy udział majątku}}{\text{Procentowy udział ludności}} \\
 W_3 &= \text{Współczynnik względnej koncentracji w stosunku do zatrudnienia przemysłowego} = \frac{\text{Procentowy udział majątku}}{\text{Procentowy udział zatrudnienia przemysłowego}} \\
 W_0 &= \text{Wskaźnik ogólny względnej koncentracji majątku przemysłowego} = \frac{\text{Wariant 1 } \sqrt{W_1 \times W_2}}{\text{Wariant 2 } \sqrt{W_1 \times W_2 \times W_3}}
 \end{aligned}$$

Wariant 1 wskaźnika ogólnego jest zastosowany w tabelach 1 i 2, a wariant 2 w tabeli 3.

Współczynniki względnej koncentracji majątku przemysłowego — indywidualne i ogólny — rzucają światło na zagadnienie regionów gospodarczych. W dyskusjach na ten temat rozważa się pojęcie regionu fizycznego i ekonomicznego. Rozważa się również, czy region jest pojęciem obiektywnym, czy występuje tylko jako jednostka planowania i zarządzania³. Analiza względnego rozmieszczenia majątku przemysłowego

³ Por. A. Fajferek, *Region ekonomiczny i metody analizy regionalnej*, Warszawa 1966, s. 14—20.

wnosi do tej dyskusji nowy element, o charakterze historycznego uwarunkowania polityką zagospodarowania przestrzennego stosowaną w przeszłości.

Znaczne rozpiętości w zakresie lokalizacji majątku narodowego jako całości występowały na ziemiach polskich trzech zaborów. Stanowiło to odzwierciedlenie odmiennych warunków zagospodarowania przestrzennego spowodowanych różnymi koncepcjami politycznymi i ekonomicznymi państw zaborczych, dla których ziemie polskie były kresowymi marginesami gospodarczymi. Zagospodarowanie majątkiem trwałym było znacznie wyższe w zaborze pruskim niż w zaborze rosyjskim i austriackim: w stosunku do ludności prawie dwukrotnie wyższe niż w Królestwie Polskim, a w stosunku do obszaru wyższe prawie o 50%; relacje te w odniesieniu do Galicji były jeszcze bardziej jaskrawe⁴. Ta długofalowa tendencja historyczna nie została wyrównana w okresie międzywojennym i stąd powstało rozróżnienie Polski A i Polski B⁵.

Rozmieszczenie terytorialne majątku przemysłowego stanowi wynik długofalowej polityki inwestycyjnej, doprowadzającej do ukształtowania różnic w zakresie nieprzenośnego majątku trwałego, co wywiera wpływ na charakterystykę ekonomiczną regionu i co warunkuje nie tylko procesy produkcyjne w teraźniejszości, ale także kierunki nakładów inwestycyjnych w przyszłości. Powstają dysproporcje międzyregionalne o charakterze stosunkowo trwałym, co wywiera wpływ na przyszłe kierunki rozwojowe. Niwelowanie tych dysproporcji — bez hamowania procesów rozwojowych regionów bardziej uprzemysłowionych — stanowi zadanie długofalowej polityki inwestycyjnej, zarówno uwzględniającej, jak i korygującej tendencję historyczną w zakresie ukształtowania się lokalizacji przestrzennej majątku przemysłowego, co z kolei wywiera wpływ na kierunki inwestycji w zakresie usług materialnych i niematerialnych. Powstaje problematyka określenia względnej bariery koncentracji majątku przemysłowego i aktywizacji regionów słabiej zagospodarowanych⁶. W Polsce wzrost zatrudnienia przemysłowego stanowi

⁴ Por. J. Zajda, *Konsekwencje ekonomiczne traktatu wersalskiego dla Polski*, w: *Problem polsko-niemiecki w traktacie wersalskim*, Poznań 1963, s. 456.

⁵ „W okresie międzywojennego XX-lecia w rozmieszczeniu sił wytwórczych nastąpił niewielki postęp. Zaważył tu ogólny słaby rozwój gospodarczy i niedostatek środków inwestycyjnych” (J. Obodowski, *Terytorialne zmiany w rozmieszczeniu ludności zatrudnionej w okresie XX-lecia i w perspektywie*, w: *Problemy demograficzne Polski Ludowej*, Warszawa 1967, s. 178).

⁶ Jest to zaakcentowana współczesna tendencja rozwoju gospodarczego. W Stanach Zjednoczonych po r. 1940 zarysowały się kierunki rozwojowe prowadzące do wyrównywania się stopnia uprzemysłowienia różnych regionów, do silniejszej koncentracji ludności w obszarach miejskich i do przesuwania się ludności i przemysłu na przedmieścia (F. M. Hoover, *Lokalizacja działalności gospodarczej*, Warszawa 1962, s. 220).

jeszcze ogniwo wiodące aktywizacji zawodowej poszczególnych regionów gospodarczych⁷.

Trzy zestawione tablice współczynników względnego zagospodarowania majątkiem przemysłowym zawierają analityczny obraz stanu tego zagospodarowania dla r. 1966. Dysproporcje w zakresie rozmieszczenia terytorialnego są bardzo poważne. Dysproporcje te występują przede wszystkim pomiędzy obszarami o dużym stopniu urbanizacji (porównanie sześciu obszarów wielkomiejskich i terenów wojewódzkich). Zagospodarowanie obszarów o dużym stopniu urbanizacji jest stosunkowo trzykrotnie tak intensywne, jak pozostałych województw (tabela 1). Dysproporcje występują szczególnie jaskrawo pomiędzy koncentracją majątku przemysłowego dużych miast a obszarami 17 województw (tabela 2)⁸. Rozpiętość o pewnej skali stanowi w tych przypadkach zjawisko naturalne i ekonomicznie uzasadnione. Stopień aglomeracji wielkich ośrodków miejskich jest jednak w naszym kraju w skali względnej nadmierny⁹. Niezależnie od tych różnic występuje poważna rozpiętość zagospodarowania majątkiem przemysłowym pomiędzy poszczególnymi wydzielonymi miastami wojewódzkimi. Na czoło wysuwa się koncentracja względna majątku przemysłowego w Krakowie i Łodzi.

Próbę syntetycznego ujęcia w zakresie koncentracji majątku przemysłowego zawiera tabela 3, zestawiona według podziału na makroregiony gospodarcze¹⁰. W tabeli tej zestawiono współczynniki względnej koncentracji majątku w trzech układach: w stosunku do obszaru, do ludności i zatrudnienia przemysłowego (ten ostatni współczynnik charakteryzuje względną koncentrację w zakresie poziomu technicznego uzbrojenia pracy). Na podstawie tych trzech współczynników wyprowadzono wskaźnik ogólny, stanowiący średnią geometryczną trzech współczynników indywidualnych (W_0 , wariant 2). Tabela ta wskazuje na różne poziomy w zakresie zagospodarowania majątkiem przemysłowym. Najwyższy poziom reprezentują regiony południowy i południowo-zachodni. Poziom niższy — już poniżej przeciętnej krajowej — reprezentują trzy regiony: centralny, północny i środkowo-zachodni. Trzeci z kolei, niższy poziom koncentracji reprezentuje region południowo-wschodni (0,62 przeciętnej krajowej), najniższy zaś poziom (jedna trzecia przeciętnej krajowej) — region północno-wschodni. Pomiędzy najwyższym poziomem koncen-

⁷ W okresie 1949—1966 przy wzroście ludności o 29% nastąpił wzrost zatrudnienia przemysłowego o 121%, przy wzroście ogólnego zatrudnienia o 117% (Rocznik Statystyczny 1967).

⁸ Obraz ten nie jest dokładny, z powodu trudności wyodrębnienia majątku zespołu miast województwa katowickiego i Trójmiasta w Zatoce Gdańskiej.

⁹ Por. K. Secomski, *Podstawy planowania perspektywicznego*, Warszawa 1966, s. 276.

¹⁰ Por. K. Secomski, *Wstęp do teorii rozmieszczenia sił wytwórczych*, Warszawa 1956, s. 117.

Tabela 1

Względna koncentracja majątku przemysłowego 6 obszarów zaglomerowanych i 11 województw (r. 1966)

Obszary	Udziały procentowe			Współczynniki względnej koncentracji		
	majątek trwały	obszar	ludność	W_1	W_2	W_0 wariant 1
Województwo katowickie	27,3	3,05	11,18	9,00	2,44	4,69
Województwo krakowskie i m. Kraków	11,8	5,00	8,41	2,36	1,40	1,81
Województwo wrocławskie i m. Wrocław	11,0	6,11	7,74	1,80	1,42	1,60
Województwo łódzkie i m. Łódź	6,1	5,55	7,60	1,10	0,80	0,94
Województwo poznańskie i m. Poznań	6,2	8,64	8,13	0,72	0,76	0,74
Województwo warszawskie i m. Warszawa	7,8	9,56	11,75	0,82	0,62	0,71
Obszary zaglomerowane ogółem	70,2	37,91	54,81	1,85	1,28	1,54
11 województw pozostałych	29,8	62,09	45,19	0,48	0,66	0,57
Razem	100,0	100,00	100,00	1,00	1,00	1,00

Źródło: Rocznik Statystyczny Inwestycji i Środków Trwałych 1946—1966, s. 416; Rocznik Statystyczny 1967, s. 24 i n. 71.

Tabela 2

Względna koncentracja majątku przemysłowego wydzielonych miast wojewódzkich (r. 1966)

Miasta	Udziały procentowe			Współczynniki względnej koncentracji		
	majątek trwały	obszar	ludność	W_1	W_2	W_0 wariant 1
Kraków	4,6	0,07	1,67	65,71	2,75	13,44
Łódź	3,6	0,07	2,35	51,43	2,35	8,87
Poznań	2,1	0,07	1,39	30,00	1,39	6,73
Wrocław	2,1	0,07	1,51	30,00	1,51	6,46
Warszawa	4,5	0,14	4,00	32,10	4,00	6,03
Razem	16,9	0,42	10,92	40,24	1,55	7,90
17 województw	83,1	99,58	89,08	0,84	0,93	0,88
Ogółem	100,0	100,00	100,00	1,00	1,00	1,00

tracji majątku przemysłowego (region południowy) a najniższym (region północno-wschodni) występuje dysproporcja siedmiokrotna. Dysproporcja ta jest spowodowana nie tylko warunkami przyrodniczymi, ale także historycznym trendem inwestycyjnym. Dysproporcja ta — zestawiona według stanu na 1966 r. — ulegnie zapewne spotęgowaniu, gdy zostaną oddane do użytku będące jeszcze w toku inwestycje przemysłu ciężkiego bieżących cykli inwestycyjnych.

Tabela 3

Względne zagospodarowanie makroregionów gospodarczych w zakresie majątku przemysłowego (r. 1966)

Makroregiony	Udziały procentowe				Współczynniki względnej koncentracji			Wskaźnik ogólny W_0
	majątek	obszar	ludność	zatrudnienie w przemyśle	W_1	W_2	W_3	
I. Centralny (województwa warszawskie, łódzkie, kieleckie)	17,4	21,36	25,34	24,20	0,81	0,69	0,72	0,74
II. Północny (województwa gdańskie, koszalińskie, szczecińskie)	7,3	13,37	9,41	7,70	0,55	0,78	0,95	0,74
III. Środkowo-zachodni (województwa bydgoskie, poznańskie, zielonogórskie)	12,4	19,97	16,65	14,40	0,62	0,74	0,86	0,73
IV. Południowo-zachodni (województwa wrocławskie, opolskie)	15,4	9,17	10,94	14,00	1,68	1,41	1,10	1,38
V. Południowy (województwa katowickie, krakowskie)	39,0	8,05	19,59	30,20	4,86	2,00	1,29	2,32
VI. Południowo-wschodni (województwa lubelskie, rzeszowskie)	6,3	13,96	11,36	6,60	0,45	0,55	0,95	0,62
VII. Północno-wschodni (województwa białostockie, olsztyńskie)	2,2	14,12	6,71	2,90	0,16	0,33	0,76	0,34
Razem	100,0	100,00	100,0	100,00	1,00	1,00	1,00	1,00

Źródło: Rocznik Statystyczny Inwestycji i Środków Trwałych 1946—1966; Rocznik Statystyczny 1967; Rocznik Statystyczny 1966, s. 76 (podział na makroregiony).

II. TECHNICZNE UZBROJENIE PRACY

Techniczne uzbrojenie pracy mierzone relacją wartości majątku przemysłowego do ilości zatrudnienia przemysłowego stanowi podstawę postępu zarówno technicznego, jak i ekonomicznego. Wyznacza ono stopień instrumentalizacji procesu pracy, warunkującej jej wydajność. Jest wyrazem zjawiska zastępowalności pomiędzy majątkiem trwałym a pracą ludzką¹¹.

W zakresie poziomu technicznego uzbrojenia pracy występują w Polsce dysproporcje międzyregionalne o rozpiętości stosunkowo wyrównanej. Odchylenia od przeciętnej krajowej są znacznie mniejsze niż odchylenia wyznaczone przez wskaźnik syntetyczny względnej koncentracji majątku przemysłowego. Wskazuje na to porównanie współczynnika W_0 i W_3 w tabeli 3.

Różnice strukturalne w zakresie poziomu technicznego uzbrojenia pracy w ujęciu branżowym dla przemysłu uspołecznionego charakteryzuje tabela 4.

W latach 1961—1966 średnie roczne tempo wzrostu technicznego uzbrojenia pracy przemysłu państwowego wyniosło 3,1% gdy w zakresie przemysłu o najwyższym poziomie technicznego uzbrojenia pracy, a mianowicie wytwarzania energii elektrycznej i ciepłej tempo to wynosiło

Tabela 4

Techniczne uzbrojenie pracy w przemyśle uspołecznionym Polski za lata 1961 —1966
(w tys. zł bieżących na jednego zatrudnionego)

Gałąź przemysłu	1961		1966		Wskaźnik 1966 1961
	Tysiące zł	Wskaźnik	Tysiące zł	Wskaźnik	
Przemysł uspołeczniony	153,1	100	171,2	100	111,8
Wytwarzanie energii elektrycznej i ciepłej	778,0	508	1004,4	587	129,0
Przemysł paliw	252,7	165	305,1	178	120,7
Hutnictwo żelaza	294,0	192	333,1	195	113,3
Przemysł maszynowy i konstrukcji metalowych	106,7	67	105,5	62	98,9
Przemysł chemiczny	243,0	159	276,2	161	113,7
Przemysł materiałów budowlanych	197,2	129	239,8	140	121,6
Przemysł włókienniczy	91,4	60	90,6	53	99,1
Przemysł spożywczy	141,2	92	150,9	88	106,7
Pozostałe gałęzie	85,4	56	92,1	54	107,8

¹¹ W rozwoju historycznym społeczeństwa charakterystyczny jest jeden kierunek zastępowalności — wzrost technicznego uzbrojenia pracy (mówi się często „maszyna zastępuje człowieka”). J. Pajestka, *Zatrudnienie, inwestycje a wzrost gospodarczy*, Warszawa 1961, s. 90.

5,2%. Jest to najwyższy wskaźnik gałęziowego wzrostu technicznego uzbrojenia pracy związany ze specyficzną strukturą tych przemysłów. Obniżenie tego poziomu wykazują przemysły: maszynowy i konstrukcji metalowych oraz włókienniczy. Jeżeli ta ocena statystyczna jest prawidłowa, to oznaczałaby ona nieprawidłowe gospodarowanie majątkiem w tych dwóch przemysłach albo przerost zatrudnienia, co świadczyć może o wadliwej organizacji procesu pracy.

Porównanie w skali międzynarodowej jest refleksem odmiennych struktur produkcji i różnych tendencji w zakresie polityki inwestycyjnej porównywanych krajów oraz odmiennych stadiów uprzemysłowienia. Wskazuje na to tabela 5¹².

Tabela 5

Techniczne uzbrojenie pracy w skali międzynarodowej (r. 1961 w jednostkach pieniężnych krajowych)

Wyszczególnienie	Polska	ZSRR	USA
Majątek przemysłowy (miliardy)	462	186	532
Zatrudnienie przemysłowe (tysiące osób)	2638	23475	17612
Techniczne uzbrojenie pracy			
a) waluty krajowe w tysiącach	175,2	7,9	30,2
b) w przeliczeniu na dolary	3500	8715	30200
Wskaźnik	100	249	863

III. DOCHODOWOŚĆ I PRODUKTYWNOŚĆ MAJĄTKU PRZEMYSŁOWEGO

Przez dochodowość majątku trwałego rozumiemy relację dochodu narodowego (produkcji czystej) uzyskanego za pomocą tego majątku do wartości tego majątku. Odwrotnością tej relacji jest współczynnik kapitałochłonności dochodowej¹³. Relacje te określają mierniki przeciętne i przyrostowe. Mierniki przyrostowe są równoznaczne z dochodowością inwestycji oddanych do użytkowania.

¹² W. N. Kiriczenko, *Nacyonalnoje bogactwo SSSR*, Moskwa 1964, s. 68, 84 (wylczenie własne); B. S. Hickman, *Investment Demand and U.S. Economic Growth*, Washington D.C. 1965, s. 208 (przyjęto mniejszy wariant). Zatrudnienie przemysłowe podano na podstawie Rocznika Statystycznego 1967, s. 627. Dla Polski (ceny z 1 VII 1960 r., wartość brutto) przyjęto majątek uspołeczniony (Rocznik Statystyczny Inwestycji i Środków Trwałych 1946—1966, s. 311), dla Związku Radzieckiego majątek państwowy. Ruble przeliczono na dolary według relacji parytetowej (1 rubel = 1,1 dolara).

¹³ Przyjmujemy jako ogólną regułę metodologiczną relację wartości majątku trwałego według stanu na początek roku badanego w stosunku do produkcji wytworzonej w danym roku (produkcji globalnej, czystej).

$$\begin{aligned} \text{Dochodowość przeciętna} &= \frac{\text{Produkcja czysta}}{\text{Wartość majątku}} \\ \text{Współczynnik kapitało-} &= \frac{\text{Wartość majątku}}{\text{Produkcja czysta}} \\ \text{chłonności dochodowej} & \\ \text{Przyrost dochodo-} &= \frac{\text{Przyrost produkcji czystej}}{\text{Przyrost wartości majątku}} = \frac{\text{Przyrost produkcji czystej}}{\text{Inwestycje oddane do użytku}} \\ \text{wości} & \\ \text{Dynamiczny współ-} &= \frac{\text{Przyrost wartości majątku}}{\text{Przyrost produkcji czystej}} = \frac{\text{Inwestycje oddane do użytku}}{\text{Przyrost produkcji czystej}} \\ \text{czynnik kapitało-} & \\ \text{chłonności dochodo-} & \\ \text{wej} & \end{aligned}$$

W tabeli 6 przedstawione są wskaźniki charakteryzujące dochodowość przemysłu uspołecznionego za lata 1961—1966 na tle dochodowości majątku trwałego w przekroju całej gospodarki narodowej i w przekrojach działowych zagregowanych (obliczenia własne według trzech agregatów: przemysł i budownictwo, rolnictwo i leśnictwo, transport i łączność oraz obrót towarowy). Przyjęto dane statystyczne według wartości majątku brutto w cenach porównywalnych oraz dostępne dane według cen bieżących dla majątku trwałego produkcyjnego.

Trudność metodologiczną sprawia ustalenie dochodowości całego majątku narodowego, a to z powodu majątku trwałego nieprodukcyjnego. Jeżeli ten majątek traktować jako składnik współdziałający w wytwarzaniu całego dochodu narodowego, powoduje to zaniżenie mierników oceny dochodowości. Usługi niematerialne nie są bowiem zaliczane do dochodu narodowego. Wobec tego stosujemy dla wyznaczenia stopnia dochodowości całego majątku narodowego dwa warianty. Jeden wariant przyjmuje jako postawę porównania cały majątek produkcyjny i nieprodukcyjny. Drugi wariant oparty jest na metodzie analitycznej M. Kaleckiego, który wyodrębnia dwie kategorie składników dochodu narodowego: 1) elementy będące środkiem do zwiększenia dochodu, oraz 2) elementy będące celem wytwarzania. W skład elementów drugiej kategorii wchodzi oprócz spożycia również inwestycje nieprodukcyjne¹⁴. Jeżeli przyjmie się ten punkt widzenia, to wtedy dochodowość majątku sfery produkcji materialnej ulegnie wybitnemu podwyższeniu.

Przemysł uspołeczniony jest przodującym w zakresie dochodowości działem gospodarki narodowej. W ciągu analizowanego okresu 1961—1966 dochodowość tego przemysłu uległa pewnej poprawie. Przyczyniła się do tego stosunkowo wysoka dochodowość przyrostowa, co jest równoznaczne z poprawą dochodowości inwestycji oddanych do użytku. Dochodowość produkcji rolnej nie uległa natomiast w ciągu tego okresu widocznej poprawie. W latach 1965—1966 nastąpił w tym zakresie pewien postęp w stosunku do najmniej dochodowego r. 1962. Ulega jednakowoż poprawie dochodowość usług materialnych. Dochodowość przy-

¹⁴ M. Kalecki, *Zarys teorii wzrostu gospodarki socjalistycznej*, Warszawa 1988, s. 14.

Tabela 6

Dochodowość majątku trwałego brutto przemysłu uspołecznionego na tle dochodowości działowej i ogólnokrajowej

Wyszczególnienie	Dochodowość przeciętna						Dochodowość przyrostowa 1966/1961
	1961	1962	1963	1964	1965	1966	
A. Przemysł uspołeczniiony							
a) Według wartości brutto (ceny porównywalne)							
1. Dochodowość w %	39,63	40,70	40,50	41,84	42,94	43,83	54,37
2. Współczynnik kapitałochłonności dochodowej	2,52	2,46	2,47	2,39	2,33	2,28	1,82
b) Według wartości środków trwałych produkcyjnych (ceny bieżące)							
1. Dochodowość w %	43,51	44,33	43,97	45,64	46,77	46,37	53,74
2. Współczynnik kapitałochłonności dochodowej	2,30	2,25	2,27	2,19	2,14	2,16	1,86
B. Współczynnik kapitałochłonności dochodowej (ceny porównywalne) według działów zagregowanych							
I. Przemysł i budownictwo	2,17	2,13	2,15	2,10	2,06	2,06	1,81
II. Rolnictwo i leśnictwo	3,95	4,73	4,40	4,45	4,36	4,31	16,96
III. Transport i łączność, obrót towarowy	7,20	6,81	6,91	6,89	6,42	6,42	3,94
IV. Majątek produkcyjny ogółem	3,37	3,42	3,36	3,36	3,19	3,13	2,41
C. Współczynniki kapitałochłonności dochodowej (ceny porównywalne) Majątek narodowy ogółem							
wariant 1	5,60	5,64	5,54	5,37	5,18	5,05	3,37
wariant 2		3,24	3,18	3,12	3,03	2,98	2,00

rostowa tych usług była stosunkowo wysoka, co wywierało nacisk na zmniejszenie przeciętnego współczynnika kapitałochłonności.

Pojęcie produktywności przemysłowego majątku trwałego jest wyznaczane przez relację wartości wytworzonego produktu globalnego i wartości majątku trwałego, który umożliwił proces pracy. Relację tę w szczególności określa współczynnik kapitałochłonności produkcyjnej, mówiący o tym, ile potrzeba jednostek majątku trwałego, aby wytworzyć jednostkę produktu (w ujęciu naturalnym albo wartościowym). Jest to Współczynnik przeciętny, statyczny. Współczynnik przyrostowy, dynamiczny, jest równoznaczny ze współczynnikiem inwestycyjnym w zakresie globalnego produktu przemysłowego. Obliczenia w zakresie Wielkości majątku trwałego, przypadającego na jednostkę wartości produkcji, mają doniosłe znaczenie dla oceny efektywności produkcji przemysłowej. Obliczenia te stanowią niezbędne uzupełnienie rachunku kosz-

tów produkcji, przeznaczonej zarówno na rynek wewnętrzny, jak i na eksport¹⁵. W tabeli 7 zestawiono przeciętne współczynniki kapitałochłonności produkcyjnej za lata 1961 i 1966 dla wybranych gałęzi przemysłowych (wartość majątku trwałego przyjęto według cen bieżących — Rocznik Statystyczny Inwestycji i Środków Trwałych 1946—1966, s. 360, wartość produkcji globalnej przyjęto według cen porównywalnych — Rocznik Statystyczny Przemysłu 1945—1965, s. 158, i uzupełnienia z Rocznika Statystycznego Przemysłu 1966)¹⁶.

Tabela 7

Współczynniki kapitałochłonności produkcji

Gałęzie przemysłu	1961	1966	Wskaźnik $\frac{1966}{1961}$
Przemysł uspołeczniony ogółem	0,89	0,83	93
Wytwarzanie energii elektrycznej i ciepłej	4,44	4,23	95
Przemysł paliw	1,95	2,02	103
Hutnictwo żelaza	0,94	0,97	103
Przemysł chemiczny	1,07	0,84	79
Przemysł materiałów budowlanych	1,94	1,80	93
Przemysł maszynowy i konstrukcji metalowych	0,80	0,64	80
Przemysł włókienniczy	0,69	0,63	91
Przemysł spożywczy	0,43	0,44	112
Pozostałe gałęzie	0,59	0,50	85

W ciągu okresu 1961—1966 nastąpiła poprawa produktywności przemysłu uspołecznionego, mierzonej współczynnikiem kapitałochłonności produkcyjnej. Pogorszenie tej produktywności wystąpiło w zakresie następujących przemysłów: paliwa, hutnictwa żelaznego i spożywczego. Poprawę produktywności całego przemysłu uspołecznionego charakteryzuje zwiększona produktywność przyrostowa, a mianowicie na przyrost jednostki wartości produkcji globalnej w okresie 1961—1964 przypada 0,70 jednostki wartości majątku trwałego brutto. Jest to równoznaczne z produktywnością nakładów na inwestycje reprodukcji rozszerzonej (inwestycje brutto pomniejszone o nakłady na inwestycje odtworzeniowe odpowiadają przyrostowi majątku trwałego brutto).

¹⁵ W. B. Szyber, *Teoria i polityka cen w gospodarce socjalistycznej*, Warszawa 1967, s. 119.

¹⁶ Współczynniki te odbiegają od obliczeń przeprowadzonych dla lat 1950—1959 i 1960—1975 w pracy W. Lissowski, *Majątek, praca, produkcja w programowaniu rozwoju przemysłu*, Warszawa 1962, s. 83, oraz w pracy K. Secomski, *Podstawy planowania*, op. cit., s. 257. Na różnice wpływają: odmiennosc stosowanych cen i szacunku majątku trwałego lub inwestycji.

IV. RENTOWNOŚĆ MAJĄTKU TRWAŁEGO PRZEMYSŁU USPOŁECZNIONEGO

Przez wskaźnik rentowności rozumie się w niniejszym opracowaniu wielkość względną, wynikającą z relacji pomiędzy wynikiem finansowym jednostki gospodarczej a podstawą odniesienia, którą może być obrót w danym okresie gospodarczym (mierzony wartością produkcji towarowej sprzedanej względnie kosztami jej wytworzenia) albo majątek (trwały względnie trwałe i obrotowe łącznie)¹⁷. Stąd powstaje rozróżnienie rentowności obrotowej albo kosztownej oraz majątkowej.

Pojęcie rentowności przedsiębiorstwa jest uzależnione od systemu wartościowania produkcji towarowej, a w szczególności środków produkcji. Pojęcie rentowności majątkowej może być stosowane prawidłowo w rachunku mikro- i makroekonomicznym wtedy, gdy formacja cen w sferze produkcji jest racjonalna i gdy występuje prawidłowość wyceny i ewidencji podstawy odniesienia, tzn. wartości majątku trwałego. W tym zakresie dokonywane są w systemie finansowym Polski stałe usprawnienia i stale, choć powoli doskonalone są mierniki procesów produkcyjnych, ponadto obszernie publikacje Głównego Urzędu Statystycznego — umożliwiają wielostronną analizę ekonomiczną¹⁸.

W toku dalszych rozważań omawiana będzie rentowność majątkowa przemysłu polskiego za lata 1961—1966, przy przyjęciu wartości brutto majątku trwałego w cenach bieżących jako podstawy porównawczej (tabela 8)¹⁹.

Wskaźnik rentowności majątku trwałego określa korelację statystyczną pomiędzy wartością majątku a wartością produktu dodatkowego, wytworzonego za pomocą tego majątku. Korelacja ta ma jednak również charakter ekonomiczny. Stanowi ona wypadkową dwóch tendencji: maksymalizowania zysku przedsiębiorstwa i optymalizowania nakładów majątkowych dla uzyskania efektów produkcyjnych. Obie tendencje są wyrazem sprawności gospodarowania przez przedsiębiorstwo. W ten sposób wskaźnik rentowności majątku trwałego — charakteryzując wykorzystanie tego majątku w dłuższych okresach czasu — zawiera rów»

¹⁷ Uchwała IV Plenum KC PZPR — *Kierunki zmian w systemie planowania i zarządzania gospodarką narodową* (Warszawa 1965), formułuje oba pojęcia rentowności, wprowadzając wskaźnik stopy zysku jako relację wielkości zysku do łącznej wartości majątku trwałego i obrotowego przedsiębiorstw. Z pojęciem rentowności majątkowej przedsiębiorstwa związane jest pojęcie oprocentowania środków trwałych netto jako minimalnej stopy rentowności majątkowej (Uchwała nr 279 Rady Ministrów z dnia 28 X 1965 r. w sprawie oprocentowania środków trwałych w niektórych przedsiębiorstwach państwowych, M. P. nr 61, poz. 219).

¹⁸ *Rocznik Statystyczny Przemysłu 1945—1965*; *Rocznik Statystyczny Przemysłu 1966*; *Rocznik Statystyczny Inwestycji i Środków Trwałych 1946—1966*.

¹⁹ W złotych bieżących wyrażone są wszystkie wielkości porównywane, zawarte w tabeli 8.

nież w pełnym stopniu ocenę syntetyczną metod gospodarowania przedsiębiorstwa przemysłowego.

W latach 1961—1966 rentowność majątku brutto polskiego przemysłu uspołecznionego wahała się około poziomu 9% rocznie, była nieco niższa w przemyśle państwowym, a stosunkowo znacznie wyższa w przemyśle spółdzielczym (tabela 8). Jest to faktyczna stopa akumulacji, wygospodarowana przez przemysł, a przeznaczona na produkcję rozszerzoną oraz na udział przemysłu, przypadający na pokrycie ogólnych nieprodukcyjnych wydatków państwa. Jeżeli przyjmujemy, że ten udział przemysłu zostaje sfinansowany za pomocą podatku obrotowego (co nie jest zgodne z ekonomicznym charakterem tego podatku, obciążającego w zasadzie tylko przemysł wytwarzający dobra konsumpcyjne), to rentowność majątku brutto oraz stopa amortyzacji majątku trwałego łącznie odpowiadają rzeczywistej stopie nakładów na majątek trwały w zakresie zarówno produkcji prostej, jak i rozszerzonej. Jest to — na podstawie danych za lata 1961—1966 — łączna stopa około 14% rocznie w stosunku do war-

Tabela 8

Rentowność majątkowa, stopa nagromadzenia i stopa nakładów na majątek trwały przemysłu uspołecznionego (ceny bieżące, mld zł)

Wyszczególnienie	1961	1962	1963	1964	1965	1966
A. Przemysł uspołeczniiony	473,3	502,4	532,6	565,6	606,2	647,9
Majątek brutto						
Zysk	43,2	48,1	46,1	50,6	56,6	57,9
Rentowność (%)	9,14	9,58	8,65	8,94	9,34	8,94
B. Przemysł państwowy						
Majątek brutto	461,4	489,4	518,5	550,6	590,0	630,8
Zysk	40,1	44,3	42,2	45,9	51,5	52,5
Rentowność (%)	8,70	9,06	8,13	8,34	8,73	8,33
C. Przemysł spółdzielczy						
Majątek brutto	11,9	13,0	14,1	15,0	16,2	17,1
Zysk	3,1	3,8	3,9	4,7	5,1	5,4
Rentowność (%)	26,05	29,23	27,66	31,33	31,48	31,58
D. Stopa nagromadzenia ogółem w % (amortyzacja + zysk)						
Przemysł uspołeczniiony	14,04	14,48	13,35	13,84	14,24	13,94
Przemysł państwowy	13,60	13,96	13,03	13,24	13,63	13,23
Przemysł spółdzielczy	31,45	34,63	32,66	36,23	36,28	37,18
E. Stopa nakładów w % (inwestycje, kapitalne remonty)						
Przemysł uspołeczniiony	10,14	10,78	10,49	10,29	10,29	10,11
Przemysł państwowy	9,98	10,65	10,40	10,17	10,12	9,97
Przemysł spółdzielczy	15,12	14,61	12,77	13,33	13,02	14,73

Źródło: Rocznik Statystyczny Inwestycji i Środków Trwałych 1946—1966; Rocznik Statystyczny Przemysłu 1945—1966; Rocznik Statystyczny Przemysłu 1966.

tości majątku brutto (przyjmując na 9% stopę rentowności majątkowej oraz na 5% stopę amortyzacji)²⁰.

Rozumowanie powyższe może być w pewnym stopniu sformalizowane za pomocą łańcucha równań:

$$\begin{aligned} & \frac{\text{Zysk}}{\text{Majątek trwały}} = \frac{\text{Zysk}}{\text{Ilość produkcji}} \times \frac{\text{Ilość produkcji}}{\text{Majątek trwały}} = \\ & = \frac{\text{Wartość produkcji}}{\text{Ilość produkcji}} - \frac{\text{Całkowite koszty wytwarzania}}{\text{Ilość produkcji}} \times \\ & \times \frac{\text{Ilość produkcji}}{\text{Majątek trwały i obrotowy}} \times \frac{\text{Majątek trwały i obrotowy}}{\text{Majątek trwały}} = \\ & = (\text{Cena jednostkowa} - \text{Koszt jednostkowy}) \times \frac{\text{Zatrudnienie} \times \text{Wydajność pracy}}{\text{Majątek trwały i obrotowy}} \times \\ & \times \frac{\text{Majątek trwały i obrotowy}}{\text{Majątek trwały}} = (\text{Cena jednostkowa} - \text{Koszt jednostkowy}) \times \\ & \times \frac{\text{Zatrudnienie}}{\text{Majątek trwały i obrotowy}} \times \text{Wydajność pracy} \times \left(1 - \frac{\text{Majątek obrotowy}}{\text{Majątek trwały}}\right) \end{aligned}$$

W równaniach tych widoczna jest matematyczna zależność rentowności majątkowej od następujących czynników: cena jednostkowa, koszty jednostkowe, wydajność pracy (będąca jednocześnie wielkością autonomiczną), relacja technicznego uzbrojenia pracy oraz struktura majątku przedsiębiorstwa (pozytywnie działa zmniejszanie udziału majątku obrotowego w stosunku do majątku trwałego). W równaniach pośrednich występuje odrębnie produktywność majątku przedsiębiorstwa. Zespół działań tych poszczególnych czynników — przy danej cenie jednostkowej jako wielkości parametrycznej — wywiera pozytywny wpływ na korelację zysku produkcyjnego i wartości majątku trwałego.

V. ROZWAŻANIA KOŃCOWE

Główny wniosek wypływający z uprzedniej analizy dotyczy rentowności naszego przemysłu, mierzonej za pomocą wskaźnika rentowności majątku trwałego brutto. Stopa tej rentowności rzeczywistej, wynosząca w latach 1961—1966 około 9% rocznie, jest jeszcze — w warunkach współczesnego postępu technicznego — za niska, niezależnie od zjawiska deficytowości poszczególnych przedsiębiorstw albo gałęzi przemysłowych²¹.

²⁰ Rocznik Statystyczny Inwestycji i Środków Trwałych 1946—1966 s. 357, podaje za lata 1961—1966 stopę amortyzacji na 4,9 do 5% rocznie, co odpowiada dwudziestoletniemu teoretycznemu cyklowi reprodukcji majątku trwałego.

²¹ W krajach wysoko uprzemysłowionych poczytuje się za normalną tzw. stopę przychodu z inwestowania w kapitał trwały, odpowiadającą poziomowi 15 do 20% rocznie (rozumieć należy, że po opłaceniu podatków obciążających przedsiębiorstwa). Patrz R. W. Solow, *Teoria kapitału i stopa przychodu*, Warszawa 1967, s. 108. Przyjmuje się, że przychód z inwestowania w kapitał trwały odpowiada zyskowi

Znaczenie ekonomiczne stopy rentowności majątku trwałego brutto w wysokości 9% rocznie przy dwudziestoletnim cyklu reprodukcji tego majątku (odpowiednio do 5 procentowej stopy amortyzacji) może być ocenione na podstawie następującego rozumowania: Przy łącznej stopie akumulacji brutto (zysk plus amortyzacja) wysokości 14% rocznie w ciągu 20 lat okresu użytkowania majątku trwałego łączne nagromadzenie funduszy pieniężnych wyniesie 280% pierwotnej wartości majątku. Jeżeli przyjmujemy, że w ciągu lat 20 przyrost ludności w wieku produkcyjnym wyniesie 30%²², to otrzymamy następujący wskaźnik wzrostu technicznego uzbrojenia pracy:

	Ludność w wieku produkcyjnym	Majątek trwały	Poziom technicznego uzbrojenia pracy
Rok wyjściowy	100	100	100
Po 20 latach	130	280	215

Oznacza to utworzenie — po dwudziestu latach — funduszu amortyzacyjnego wystarczającego na pełne odtworzenie zużytego majątku trwałego oraz zgromadzenie funduszu akumulacyjnego przeznaczonego na inwestycje rozwojowe i na odpowiednie (przeszło dwukrotne) podniesienie poziomu technicznego uzbrojenia pracy. Będzie to oznaczało (jeżeli nie ma błędu w powyższym rozumowaniu), że po upływie dwudziestu lat poziom technicznego uzbrojenia pracy w przemyśle polskim nie osiągnie nawet poziomu tego uzbrojenia w przemyśle radzieckim w r. 1961²³. Jest to zbyt długi okres dla wyrównania zaległości w zakresie postępu technicznego i uprzemysłowienia naszego kraju. Zarówno stopa amortyzacji majątku trwałego jak i jego rentowność rzeczywista są zbyt niskie.

Stopa rentowności majątku trwałego polskiego przemysłu jest za niska dlatego, że wyznacza zbyt wąską podstawę finansową dla reprodukcji rozszerzonej i że wyznacza skutek tego zbyt długi cykl wzrostu majątku trwałego w przemyśle w drodze samofinansowania. Osiąganie wysokiego tempa rozwoju przemysłu musi być skutek tego finansowane za pomocą źródeł pozaprzemysłowych. Stopa rentowności majątku brutto powinna osiągać taką wysokość, która umożliwi potrzebną — dla odpowiedniej stopy wzrostu gospodarczego — stopę akumulacji, pokrywającą niezbędne rozmiary nakładów inwestycyjnych na reprodukcję rozszerzoną. Jeżeli ta stopa akumulacji jest za niska, to część inwestycji rozwojowych musi być finansowana nie zyskiem produkcyjnym przemy-

z inwestycji oddanych do użytku, a więc majątku trwałego brutto. Porównywalność polskiej stopy rentowności majątku trwałego z kapitalistyczną stopą przychodu utrudnia jeszcze zjawisko, związane z oprocentowaniem kapitału, co jest zaliczane w gospodarce kapitalistycznej jako składnik kosztu i ceny podaży. Zjawisko to podwyższa systemowo kapitalistyczną stopę przychodu.

²² K. Secomski, *Demografia a planowanie rozwoju społecznoekonomicznego* w: *Problemy demograficzne Polski Ludowej*, Warszawa 1967, s. 21.

²³ Por. tabelę 5.

słu, ale podatkami i różnicami cen w sferze dystrybucji. Postępowanie to opóźnia wzrost funduszu spożycia i hamuje wzrost stopy życiowej społeczeństwa.

Niedostatecznie wysoka rentowność przemysłu, mierzona wskaźnikiem rentowności majątku trwałego, opóźnia również w pewnym stopniu przebudowę systemu finansowego w kierunku zwiększania udziału zysku produkcyjnego w strukturze dochodów budżetowych państwa, a zmniejszania ciężaru gatunkowego podatku obrotowego w tej strukturze. Hamuje to także tendencję przekształcania podatku obrotowego na podatek produkcyjny.

Rozważania powyższe — jeżeli są prawidłowe — uzasadniają pousunięcie systemowe w zakresie cen środków produkcji, a mianowicie dalszą ich przebudowę — przez wprowadzenie do struktury kosztów produkcji oprocentowania majątku trwałego, zgodnie z zasadą, że cena powinna odtwarzać wszystkie nakłady pracy społecznej potrzebne dla wytworzenia produktu społecznego²⁴.

Poprawa rentowności przemysłu wiąże się z problematyką usprawniania metod sterowania gospodarką narodową. Poprawa tej rentowności jest bowiem uzależniona od wzrostu wydajności pracy, co jest uwarunkowane racjonalizacją procesów pracy, od obniżania jednostkowych kosztów wytwarzania, co powiększa rozmiary zysku, od poprawy wykorzystania majątku trwałego i od poprawy struktury majątku przedsiębiorstwa przez zmniejszenie stosunkowe udziału majątku obrotowego, co umożliwi uaktywnienie rezerw mocy produkcyjnych, i od zmniejszania rozpiętości pomiędzy wartością majątku brutto i netto, co jest uzależnione od skracania cyklu jego reprodukcji. Te elementy poprawy rentowności są uzależnione od sprawności funkcjonowania przedsiębiorstwa i zjednoczenia przemysłowego. Natomiast główny element parametryczny, tj. cena jednostkowa wyrobów przemysłowych, jest uzależniona nie tylko od kosztów jednostkowych ale także w znacznym stopniu od ewolucji systemu finansowego i od racjonalnej formacji tej ceny, na co mają wpływ centralne władze gospodarcze. W tej dziedzinie czeka na rozwiązanie systemowe zagadnienie cenotwórczego charakteru wartości produktu dodatkowego i struktury akumulacji jednostkowej.

Na szczególną uwagę zasługują występujące w naszym mechanizmie przemysłowym niedociągnięcia w zakresie gospodarowania majątkiem trwałym. Majątek trwały przedsiębiorstwa przemysłowego w gospodarce socjalistycznej stanowi własność ogólnonarodową. Rzeczywistym gestorem tego majątku są kierownictwo i załoga przedsiębiorstwa. Nakład majątku trwałego znajduje wyraz w strukturze kosztów produkcji ja-

²⁴ Tematyka ta jest obszernie traktowana w pracy J. Zajdy, *Zysk, oprocentowanie, podatek obrotowy*, Poznań 1966, s. 55—100, por. również J. Popkiewicz, *Stopa zysku w gospodarce socjalistycznej*, Warszawa 1968, s. 59.

ko składnik amortyzacyjny. Upłynnianie tego składnika za pomocą cen tworzy źródło finansowania reprodukcji prostej. W strukturze kosztów produkcji brak jednak składnika, który odpowiada reprodukcji rozszerzonej, wskutek tego cena wyrobów przemysłowych nie jest ceną odzwierciedlającą całość nakładów pracy społecznej na wytwarzanie produktu końcowego. W ten sposób rentowność majątku trwałego jest systemowo zaniżana. Niezbędny jest składnik kosztowy odpowiadający reprodukcji rozszerzonej. Tym składnikiem jest oprocentowanie majątku trwałego.

Reprodukcja prosta majątku trwałego stanowi zadanie, które przedsiębiorstwo przemysłowe rozwiązuje samodzielnie tylko częściowo, a mianowicie w zakresie remontów kapitalnych. Natomiast pełna reprodukcja prosta, stanowiąca jednocześnie postępowanie modernizacyjne — zastępowanie zużytych obiektów nowymi, bardziej nowoczesnymi — stanowi zadanie, które jest rozwiązywane przez zjednoczenie przemysłowe i centralne władze gospodarcze, jako element ogólnej polityki inwestycyjnej. To trójszczeblowe gospodarowanie amortyzacją osłabia zasadę odpowiedzialności przedsiębiorstwa za racjonalne gospodarowanie powierzonym mu majątkiem trwałym. Zjawisko to ma chyba wpływ na kształtowanie się wskaźnika rentowności majątku trwałego. Rozwiązanie tej problematyki tkwi między innymi w takiej konstrukcji systemowej, w której będą ze sobą zharmonizowane dwie zasady: wspólnej odpowiedzialności przedsiębiorstwa i zjednoczenia za majątek trwały oraz pełnego dysponowania funduszami, przeznaczonymi na racjonalne gospodarowanie tym majątkiem. Pod względem organizacyjnym oznacza to zastąpienie obecnej trójszczeblowej odpowiedzialności za reprodukcję prostą przez dwuszczeblową.

Zharmonizowanie powyżej sformułowanych dwóch zasad powinno być uzupełnione postulatem merytorycznym, gdyż wtedy tylko nastąpi postęp ekonomiczny. Postulatem tym jest modernizacja naszego przemysłu i zahamowanie zjawiska starzenia się majątku trwałego. Oznacza to stosowanie w szerokim zakresie — odpowiednio do gałęzi przemysłowych — amortyzacji przyspieszonej dla finansowania zużycia ekonomicznego i skracania cyklu reprodukcji majątku trwałego²⁵. Poprawi to sprawność techniczną majątku trwałego. Opanowanie zjawiska starzenia się majątku trwałego przemysłu niezbędne jest dla doskonalenia jakości technicznego uzbrojenia pracy, co przyczyni się do wzrostu jej wydajności. Wywierać to będzie doniosły wpływ na jakość naszych wyrobów przemysłowych przeznaczonych zarówno na zbyt wewnętrzny, jak i na eksport.

Szczególne refleksje wywołuje wskaźnik ogólny względnej koncentracji majątku trwałego naszego przemysłu (tab. 3). Wskaźnik ten po-

²⁵ Por. A. Płocica, *Podstawy cen środków produkcji*, Warszawa 1964, s. 108—109.

woduje podział kraju na dwie grupy terytorialne: regiony uprzemysłowienia w głąb i uprzemysłowienia wszere. Podział ten jest wynikiem nie tylko różnic przyrodniczych, ale także historycznego trendu inwestycyjnego. Z tego stwierdzenia wypływa motywacja zasady bardziej racjonalnego rozmieszczenia przemysłu w okresie perspektywicznym²⁶. Ten punkt widzenia może być uzasadniony tak, jak poniżej.

Analiza względnego rozmieszczenia majątku przemysłowego wskazuje wyraźnie na linię demarkacyjną występującą pomiędzy poszczególnymi makroregionami gospodarczymi. Jest to mianowicie rozgraniczenie pomiędzy regionami z koncentracją majątku przemysłowego powyżej przeciętnej krajowej (regiony południowo-zachodni i południowy) oraz regionami pozostałymi, w których czynniki ekstensywne jeszcze nie zostały wyczerpane i w których bariera ekstensywnego rozwoju nie została przekroczona. Jeżeli to stwierdzenie jest prawidłowe, to wypływają z niego wnioski dotyczące przyszłej polityki inwestycyjnej. Inwestycje regionów o wysokim stopniu koncentracji przemysłu powinny mieć charakter modernizacyjny, powinny być nastawione przede wszystkim na podniesienie poziomu technicznego uzbrojenia pracy i na osiągnięcie wzrostu dochodu narodowego metodami intensywnymi. Są to inwestycje typu pracooszczędnego. Inwestycje regionów o niskim wskaźniku koncentracji majątku przemysłowego — tj. takich, w których występuje względny nadmiar siły roboczej w stosunku do zasobów majątku trwałego — powinny być natomiast nastawione przede wszystkim na tworzenie nowych miejsc pracy, w celu wykorzystania możliwości rozwojowych metodami ekstensywnymi. Są to inwestycje typu pracochłonnego, wyczerpujące niezatrudnione aktywnie rezerwy siły roboczej. Otrzymujemy jako wynik tego rozumowania podział regionów z punktu widzenia polityki inwestycyjnej na dwie grupy: regiony gospodarki intensywnej i regiony gospodarki ekstensywnej. Wyrównywanie tego podziału stanowić będzie zadanie polityki gospodarczej Polski Ludowej w najbliższych dwudziestu latach.

INDUSTRIAL PROPERTY OF POLAND AND THE ECONOMIC BILL

S u m m a r y

The subject of this work is to analyse the spatial disposal of industrial property of Poland and the level of technical provision of work and the attempt to apply economic standards, with characterize the exploitation of this property in the years 1961—1966.

The analyses of the spatial disposal of the permanent assets have been made in three space sections i.e.

a) relative concentration of industrial property in the range of 6 areas with the

²⁶ K. Secomski, op. cit., s. 275.

leading element of municipal complex and remaining 77 voivodeships (table 1);

b) relative concentration of property of administratively independent voivodeship's towns and remaining 17 areas (table 2) and;

c) relative productivity of the property in the section of seven macroregions (table 3).

Four relative quantities called coefficients of relative concentration of permanent assets have been taken as the analytical mean. The leading standard of three coefficients is the value of the industrial gross property (at the base equal 100) by three different data (the partial participation of the region, the partial participation of the population and the partial participation of industrial employment). The fourth coefficient is a synthetic standard of relative concentration of industrial property. This standard is the geometric mean of partitive coefficients. The division on economic macroregions was taken from "Introduction to theory of productive power disposal", by Secomski and from "Statistic Annual" 1966.

The technical provision of work was analysed in the branch section for the years 1961 and 1966. An international comparison has also been attempted (Poland, ZSRR, USA).

To assess the state of use of industrial property, three categories as economic standards have been accepted: income (the relation of clear production to the value of permanent assets), productivity (the relation of the global product to the value of the property) and profitableness of the property (the relation of the mass of production profit to the value of property). These standards are supplemented by the coefficient of productive and profitable capital-consumption.

Profitableness of the industrial property has been treated almost in detail. The profitableness in the years 1961—1966 has been compared with the rate of the accumulation (amortization plus production profit) and with the rate of expenditure on permanent assets (investments plus general renovation).

In the final consideration the rate of profitableness of permanent assets in Polish industry in the years 1961—1966 from the point of view of the financial base for extended reproduction has been subjected to estimation. The dependence between the cycle of increase of permanent assets and self-financing of this increase in production profit has been introduced.

On the background of the analyses of profitableness of the industrial property a postulate of reform in the sphere of rebuilding prices of production means by introducing interest of permanent assets as a material element has been suggested. Attention has also been paid to the problem of common responsibility of enterprises and unions for the administration of permanent assets, and on the relation between this responsibility and the complete disposal of funds on clear reproduction. In connection with this the negative economic effects of exploitation of the industrial property have been stressed. Finally conclusions of the analyses of spatial disposal of industrial property have been submitted. The necessity for harmonizing investment policy with the investment needs of the regions of intensive economy and extensive economy for liquidating disproportions of space economy of the property was emphasized.